

Halkevleri Belgeseli: Yolu Bu Evden Geçenler

Cemalettin CANLI(*)

Halkevlerinin Belgesel filmini yapma düşüncesi 1999 yılı ortalarında gündeme geldi, projelendirildi, çalışmalara başlandı. Asıl olarak bugünün tamamlanmasına yönelik bir girişim olarak başlanan çalışma giderek derinleşti ve ülkenin son iki yüzyıllık modernleşme, aydınlanma macerasının aktif öznelerinden birisi olarak Halkevlerinin odağa oturduğu bir aydınlanma-çağdaşlaşma belgeseline dönüştü.

Belgeselin Ankara'da başlayan çekimlerinin ilk etabı, Adana, Mersin, Ulukışla Konya, Sarıgöl, Aydın, Çeşme, Bergama, Çan, Tekirdağ, İstanbul çekimleriyle tamamlandı. 85 yaşında yeniden Halkevi sahnesine çıkıp 60 yıl sonra oynadığı oyunlardan tiratlar söyleyen, dostlarını andıkça sesi titreyen gözleri dolan Adana Halkevinin Hikmet Sihay'ı; halkın katkılarıyla yapılan Mersin Halkevi binasının görkemi; Yunan İşgalinden Kuvayı Milliyeye, Atatürk'ten Menderes kardeşlere, Türk Ocağının kapatılmasından, Halkevlerinin açılmasına bir çok detayı büyük bir açıklıkla anımsayan 90'lık delikanlı Haydar Özde'yi; Aydın İl Halk Kütüphanesinde rastladığımız yüzlerce Halkevi fotoğrafını; bütün sağlık sorunlarına karşı bizi, çocuklarını karşılar gibi bağrına basan ve halkevciliğini acıyla, umutla, coşkuyla anlatan Muzaffer İzgü'yü; Çan'ın canlı tarihi Ali Tümen'in ağzından İran şahını, Atatürk'ü ve

---

(*) Halkevleri Belgeseli Danışmanı, Sosyolog.

sırtında köylere tiyatro dekorları taşımanın umutlu öyküsünü; Tekirdağ Halkevinin ayağı kırık piyanosunu, talan edilen on binlerce kitabını yok olan orkestra çalgılarını belgeledik. Diri anılardan, soluk fotoğraflardan, dolan gözlerden, titreyen sestten bir tarihin izini sürdük. İstanbul'da coşkuyla akan kültürel aydınlanma ırmağının Halkevci çocuklarını gördük. Gazanfer Özcan'dan Zihni Göktay'a, Şükran Ay'dan, Uğur Yücel'e; Yusuf Kurçenli'den Taner Barlas'a ve ulaşamadığımız kültür çınarlarına Ayla Algan'a Behlen Algan'a Macit Koper'e, Mustafa Suphi Baltacıya, Rutkay Aziz'e onlarca Halkevcisine

Çekimlerin ikinci aşaması İzmit'ten başladı. Bursa, İnegöl, Bolu, Düzce, Kilimli, Vezirköprü çekimlerinin ardından Ankara'ya dönüldü. Belgesel çekimlerinin son aşaması Ankara'da tamamlandı. Aydın, sanatçı, mahalle insanı, Halkevci, Halkevi dostu, yandaşı, karşı duranı, Avukatı, Milletvekili onlarca insanla görüşüldü, yüzlerce mekan dolaşıldı. Ve çekim süreci sona erdi.

Bu çekimlerde dedelerle torunları bir araya geldi ve aydınlanma iddiasının taşıyıcılarının sanıldığığının aksine güçlü bir damardan aktığı bir kez daha görüldü. Kapatmalarla, talanlarla, saldırılarla aydınlanma, çağdaşlaşma akışının durdurulamadığı görüldü.

Beş bölüm olarak projelendirilen belgeselin montaj kurgu aşamasına geçildi.

Birinci bölüm; 19.yy'ın başından Kurtuluş Savaşına kadar olan dönemi genel olarak III. Selim'den Tanzimat'a Genç Osmanlı'lara İttihat-Terakki ve Türk Ocaklarına değinilerek, çözülmenin izi sürüldü, yeniden kuruluşun öznelere fikirleri anlatıldı.

İkinci Bölüm Türkiye'nin yeniden kuruluşunun ilk on yılı anlattı. Cumhuriyeti Devrimleri, 29 Bunalımını, krizler, kurumları, umutları ve düşleri anlattık bu bölümde. Türk Ocaklarının kapanması ve Halkevlerinin kurulması ile bitirildi.

Üçüncü bölümde Halkevi aydınlığında bir Türkiye tanımladık. Büyük kentlerden ücra köylere futbol sahalarından, tiyatro salonlarına bir büyük aydınlanma aktarıldı. Eşek sırtında taşınan orkestra araçları aydınlattı köy mey-

danlarını ve bir büyük aydınlanmanın tepe taklak devrilişi anlatıldı bu bölümde. Çerez külâhı yapılan kitaplar anlatıldı. Derelere doldurulan kostümler.

Dördüncü bölüm 27 Mayıs'la başladı. Türk kültür dernekleri ve yeniden Halkevi aydınlığı. Düşlerin ışığı, umutların coşkusu ve aydınlığa çöken bir karabasan gibi 12 Mart ve sonrası. Ölümlerin ve zulümlerin içinde bir Halkevi. 12 Eylül ve 12 Eylülcüler. Halkevinin boğulmaya çalışılması. Karanlıkların mutlak sananların Halkevi aydınlığına saldırısı anlatıldı.

Beşinci bölüm bir iddianın yeniden ayağa kalkışına tanıklık edenlerle başladı. Umudun, aşkın, düşün ve gülüşün onurlu dirilişi anlatıldı bu bölümde. 69 yıllık bir mücadelenin geldiği yer, aslında aydınlanma iddiasında ısrar etmenin bir zorunluluk, sorumluluk ve borç olduğunu gösterdi.

Bu belgeye başlarken bir halkevi anlatmak istedik. Karşımıza bir Türkiye çıktı. İki yüzyıllık bir mücadelenin tarafı olarak Halkevinin aslında aydınlık bir Türkiye istediğini gördük, aslında biz bir aydınlık Türkiye belgeseli yaptık.

Aşağıdaki yazılar, Halkevleri belgeseli çekimleri sırasındaki görüşmelerin kaset çözümlerinden özetlenmiş olup dile, üsluba dokunulmamıştır. Ancak konuşma dilinin yarattığı bir toplum aksaklıklar, içeriğini bozmamak kaydıyla giderilmeye çalışılmıştır.

NÜVİT KODALLI'NIN ANILARIYLA HALKEVLERİ

Halkevleri deyince bu kurum Atatürk'ün devrimlerini daha doğrusu Cumhuriyet felsefemizi ve çağdaşlaşmamızın en büyük sembolüdür. Ben halkevleri kurulduğunda çok küçüktüm. Onun için kuruluşuyla ilgili bazı şeyleri hatırlamıyorum ama sonrasını hatırlıyorum. Ben sizlere verebileceğim eskiden kalma akımda kalan bilgiler bunlardan ibaret olacaktır. Yalnız şunu da söyleyeyim de. Ben bizim Cumhuriyet tarihimizi kültür ve sanatla ilgili çok ilginç bir dönemde konservatuara girdim. Ve oradan mezun oldum. Ve bugün çok sesli bir müzik reformunda Atatürk'ün istediğini yapmaya çalıştım. Bir çok eserleri de bu şekilde verdim. Bizler, bizim kuşağımız, daha doğrusu bizden önceki abilerimiz, bugünkü Türk Kurumunda çok istifade ettiler. Çünkü halkevleri bir çeşit halk kül-

türünü yükseltmek için kurulmuş kurumlardı. Hatta hatırlıyorum, biz çocukken halkevinin marşını söylerdik. Sözleri de şöyleydi; Halkevi, halkın evi. O evin coşkunu alevi, halkaları bitevi, halka yükseltmek için diye. Tabii ki bu küçük şey içerisinde işte halkevlerinin memleket kültürüne katkısını anlayabiliriz. Bu bir anahtardır. Bizler nasıl istifade ettik halkevinden. Mersindeki halkevi daha büyük sonraki yapılan binadan önce, o binada neler benim hatırımda kaldığına göre. Bunları size söyleyebilirim. Bir kere çok güzel bir kütüphanesi vardı. Ben ilk edebiyatla, şiirle, vesaireyle oradaki kütüphaneden istifade ederek çıktım yola. Bir temsil kolu vardı. Ondan sonra müzik kolu vardı. Müzik kolunda beni yetiştiren büyük ağbeyim, Ali abim, hem keman dersi verirdi, hem mandolin dersi verirdi. Tabii bunlar hep bedava verilen derslerdi, kurslardı. Biz ilk tiyatroyu Mersin'de, çünkü biliyorsunuz ben Mersin doğumluyum, Mersin'de halkevlerinin temsilini gördük. Biz tiyatro, nasıl söyleyeyim, alışkanlığımızı mı, kültürünü mü ortadan aldık. İçerisindeki temsil kolu vardı. Belirli sürelerle birçok eseri sahneye koyarlardı.. Ben sonradan gördüm onun arta kalan çalgılarını. Bugün ne oldu bilmiyorum. Bayağı bir orkestranın nefesli çalgılarını karşılayacak nitelikteydi. Onun içerisinde birde küçük orkestra vardı. Bu orkestra hep çok sesli şeyler çalardı. Ve bando da zaman zaman halka konserler verirdi. Halkevinin çalışmalarını aşağı yukarı bu şekilde özetledim. Ayrıca o zamanlar birde şeyin içerisinde, birde bu halkevi içerisinde resim kursları verilirdi. Bugün diğer şehirlerdeki de bilmiyorum. Birçok benim kuşağımdan, benden bir önceki kuşaktan bir çok tiyatro sanatçısı, çok önemlileri, çok ünlüleri çıktıysa da onlar ilk nasıl söyleyeyim adımlarını tiyatroya halkevlerindeki bu temsil kollarında atmışlardır. Ondan sonra konservatuara gelip Ankara Devlet Konservatuvarına günümüzün en belirgin tiyatro şahsiyetleri olmuşlardır. Aynı şekilde, müzik içinde aynı şeyi söyleyebiliriz. Birçok opera sanatçımız hep oradan kaynaklanmıştır, istifade etmiştir ve konservatuara gelip, opera sanatçılarımız olmuşlardır. Ve en önemlisi de orada verilen resim kursları tabii. Birçok bugün ünlü ressamımız varsa bunların bir kısmı ilk kültürlerini eski deyimleriyle ilk feyizlerini oradan almışlardır.

Bir Tefrik Sırrı Gür diye çok ünlü bir isimle karşı karşıya gelmişti Mersin. Çünkü lisesini o yapmıştır, halkevlerini o yapmıştır, tüccar kulübünü, çocuk esirgeme kurumunu, birçok binaları, yalnız halkevi binası değil, o yapmıştır. O bina nasıl yapıldı. Halkın yardımıyla yapıldı. Mesela taşı, ben onu çok iyi biliyorum, eskiden kesme kireç Mersin'de taşıyla yapılırdı. Maalesef şimdi yapılmıyor. Çünkü o çok daha sağlıklıydı doğum için. Arabalarla gelirdi. Her araba, şehre gelen her araba, çünkü yukarıdaki köylerden o taş kesilip geliyordu. Bir ta-

şını da şeye bırakırdı dönerken. Halkevine bırakırdı. Ve o binanın kiremitini biliyorsunuz. Marsilya kiremitidir. Yüklü bir gemi Tarsus Taşucu açıklarında batmış. Ne şekilde battığını hatırlamıyorum ama onu bildikleri için denizden çıkartmıştır. O bina, o tarihlerde 44'le 46 yıllarında yanılmıyorsa yapıldı. Salonuyla sahne teşkilatıyla, vesairesiyle bizim Türkiye'de öyle bir sahnemiz yoktu. Bugün de dahi bizim burada Ankara Devlet Operasından çok daha ileri bir teknikle yapılmıştı. Ve sahne akustiği çok güzeldi. Binanın yapılışı çok güzeldi. Orada esas, büyük, rahat halkevi faaliyetleri, sürdürebildi orada. Oranın yapılması bu şekilde oldu. Birde bizim biliyorsunuz Ankara Devlet Operamız ilk temsilini ki ben dekorist olarak veya başka şekillerde katıldım onlara. İlk temsilini sadece Ankara'da vermiştir. Ankara'dan sonra örneğin ilk opera temsilini 1946 yılında şeyin açılışı için, halkevlerinin resmen oradaki Mersin Halkevinin açılışı için Mersin'de bir turneyle gidip yapmışlardır.

SAVAŞ AY'IN ANILARIYLA BAKIRKÖY HALKEVİ:1973-1980

Benim halkevciliğim Bakırköy Halkevinde başladı.. Rahmetli Orhan Tugsavul tiyatronun unutulmaz, Halkevciliğin Türkiye deki unutulmaz isimlerinden. Onun döneminde 1973 de başladım. 1980 yılına kadar devam eder. Halkın kendi yeteneklerini, kendi beklentilerini, kendi coşkusunu koşulsuz bir biçimde yaşadığı, yaşattığı bir yapılanmaydı Halkevleri.

1973 yılında Fransa da yapılan folklor festivaline Bakırköy Halkevi kılıçkalkan ekibinin akordeoncusu olarak katıldım. Dünya folklor derneklerinin bir organizasyonudur bu. O yüzden organizasyonun merkezi Fransa'nın Ambular şehri yakınındaki Konferom kasabasıdır. Başkanı vardır o zaman mösyö Konşize. Türkiye'ye gelmiştir. Bakırköy Halkevi folklorcularını, başta kılıç kalkancılar olmak üzere orada yapılacak olan uluslararası festivale davet etmiştir. Halkevine adım attım ve birlikte seyahate çıktık. 45 gün sürdü bu seyahat. O kırk beş gün içinde o kadar güzel dostluklar oldu ki bir daha da ayrılamadım halkeviden. Sadece folklorda değil, sporda, tiyatrodada, güzel sanatların pek çok dalında çalışmalar yapılıyordu. Zaten döner dönmez hemen "Yobaz" adlı bir oyun oynamıştık. O oyunda da ben henüz cumhuriyet ilkelerine ters düşen bir din adamını canlandırıyordum. Atatürk Türkiye'si. İşte o çağdaşlık, ona karşı durmaya çalışan gerici güçlerin bir timsaliydim. Rol icabı tabii. Hayatta aldığımız rol bu olmasa da bunun tersi bir rol gelmişti bana. Tiyatrosunda da ter döktüğüm için çok mutluyum. Bunun dışında Türk Halk Müziği koroları vardı. Halk müziği kadrolarında da gerek davul çalarak, kimi zaman akordeon çalarak, bağlama çalarak

enstrümantalist olarak da katkıda bulundum. Hala sürdürdüğüm dostlukları, hala pek çok şeyi deşifre ederken hayatla ilgili, bunun kaynağını o halkevindeki arkadaşlıkta veya dostlukta, orada öğrendiklerimiz de aradım. Gönül hala o günlerin bu günkü nesiller tarafından da yaşanmasını arzu ediyor. Yani internet gençliği, medyatik gençlik, bu günkü koşulları elektronik olarak, teknik olarak belki pozitif bilim olarak alabildiğine yudumluyor ve kulaçlıyor ama eksik olan şeyler de sanırım halk kültürünün kopukluk noktasına gelmesinde halkla halkın kültürü arasında uçurumlar olduğu zaman halk halklığını bilemiyor. Halkın olmadığı yerde de halt ortaya çıkar. Halk varsa halt edemezsiniz.